

УДК 339.9:330.1

B. ŚLUSARCZYK,
dr hab., prof.,
Uniwersytet Rzeszowski

A. NOWAKOWSKA-HAPEL,
mgr inż.
Uniwersytet Rzeszowski

UWARUNKOWANIA ROZWOJU BIZNESU W KRAJACH TWORZĄCYCH PARTNERSTWO WSCHODNIE (ZARYS PROBLEMU)

W artykule zostały przeanalizowane idee oraz cele partnerstwa wschodniego. Autor rozważa nad sektorem biznesu międzynarodowego oraz czynnikami jego rozwoju. Szczególną uwagę poświęca badaniom współpracy w sferze intelektualnej oraz przedstawia ocenę stanu rozwoju elementów instytucjonalnych, które mają wpływ na biznes międzynarodowy.

Słowa kluczowe: *Partnerstwo Wschodnie, biznes międzynarodowy, współpraca intelektualna.*

1. Idea i cele Partnerstwa Wschodniego

Partnerstwo Wschodnie to pierwsza całościowa inicjatywa wprowadzona do systemu stosunków zewnętrznych Unii Europejskiej, skierowana do Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii oraz Ukrainy. Ustanowienie tej inicjatywy stanowi integralny element Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Projekt Partnerstwa Wschodniego został opracowany w 2008 roku wspólnie przez Polskę i Szwecję.

Partnerstwo Wschodnie ma za zadanie przyczynić się do zbliżenia i integracji państw Europy Wschodniej i państw Kaukazu Południowego z Unią Europejską. Wprowadza ona nową jakość w relacjach pomiędzy Unią Europejską a państwami nim objętymi poprzez postępującą i stopniową integrację tych państw i ich społeczeństw z Unią Europejską. Konsekwentna realizacja założeń Partnerstwa Wschodniego ma doprowadzić do faktycznego zbliżenia krajów partnerskich z UE, a w dalszej perspektywie uruchomić procesy integracyjne i włączenie ich do struktur ugrupowania UE. Partnerstwo Wschodnie działa na zasadach współwłasności, zróżnicowania i warunkowości. W oparciu o unijne wartości, standardy i normy jest rozwijana współpraca w takich dziedzinach jak: prawa człowieka, gospodarka rynkowa, zrównoważony i trwały rozwój, zarządzanie i organizacja, bezpieczeństwo energetyczne i wiele innych. Partnerstwo Wschodnie ma generować warunki: do rozwoju i umacniania kontaktów międzyludzkich, pogłębiania współpracy gospodarczej, naukowej i kulturalnej.

Do głównych celów Partnerstwa Wschodniego należą:

- doprowadzenie do ustanowienia politycznego stowarzyszenia;
- stopniowa i postępująca liberalizacja reżimu wizowego, prowadząca do jego zniesienia;
- stworzenie pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu państw partnerskich z Unią Europejską;

Partnerstwo Wschodnie otwiera możliwości pełniejszej współpracy kręgów gospodarczych z państw członkowskich i krajów partnerskich. Płaszczyzną dla wymiany doświadczeń, nawiązywania kontaktów biznesowych oraz do dyskusji na temat możliwości inwestycyjnych i wspólnych projektów przedsiębiorców i rządów stanowić będzie Forum Biznesu Partnerstwa Wschodniego¹.

Zainicjowane zmiany w krajach Partnerstwa Wschodniego przyspieszą procesy przechodzenia od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki wolnorynkowej i spowodują szerokie otwarcie ich gospodarek na świat oraz włączenie ich do procesów integracyjnych. A zatem zostaną stworzone podstawy przepływu nie tylko towarów i usług, ale także czynników wytwórczych oraz dynamicznego rozwoju technik informacyjnych i komunikacyjnych. W wyniku tych przemian powstaną zasadnicze warunki do prowadzenia biznesu międzynarodowego.

2. Istota i czynniki rozwoju biznesu międzynarodowego zwłaszcza biznesu inteligentnego (BI) – aspekty teoretyczne

Pojęcie biznesu międzynarodowego nie jest jednoznacznie definiowane. M.K. Nowakowski uważa, że biznes międzynarodowy obejmuje transakcje które są projektowane i dokonywane ponad granicami narodowymi i kulturowymi w celu zaspokojenia potrzeb indywidualnych nabywców, przedsiębiorstw oraz organizacji².

Natomiast według M. Duczkowskiej – Piaseckiej pojęcie biznesu obejmuje różne formy przedsiębiorstw i przedsiębiorczości, różnej wielkości przedsięwzięcia i struktury zorganizowane w ich prowadzenie; przedsiębiorcza i zróżnicowana działalność przynosi zyski w jednym lub wielu regionach świata³.

Z kolei O. Shenkar definiuje biznes międzynarodowy łączącą wiedzę ogólną dotyczącą sposobu prowadzenia działalności na rynku międzynarodowym z regionalnym know-how. Komponenty te tworzą swoistą «platformę wiedzy» opartą ona podstawach teoretycznych oraz trudną do naśladowania. Wiedza ogólna dotyczy takich fundamentalnych zagadnień jak instytucje międzynarodowe, umowy handlowe, organizacje regionalne itp. Natomiast regionalne know-how odnosi się do kulturowych, regionalnych, politycznych oraz ekonomicznych uwarunkowań poszczególnych krajów regionów. Owe uwarunkowania mają istotny wpływ na zachowania przedsiębiorstw na rynkach lokalnych i regionalnych⁴. Takie ujęcie wskazuje na regionalizację biznesu międzynarodowego we współczesnej gospodarce światowej. Pozwala ono na uchwycenie specyfiki uwarunkowań, które oferuje środowisko określonego regionu, a jednocześnie umożliwia poszukiwania odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób kształtuje się środowisko biznesu międzynarodowego w badanym regionie w dobie globalizacji gospodarki światowej i jakie są najistotniejsze siły sprawcze dynamizujące jego rozwój.

Zrozumienie złożonej natury biznesu międzynarodowego, czynników determinujących jego rozwój i funkcjonowanie zwłaszcza w krajach Partnerstwa Wschodniego dokonujących procesów transformacji systemowo-ustrojowych wymaga

¹Pierwsze Forum zostało zainaugurowane we wrześniu 2011 roku w Sopocie w Polsce.

²M.K. Nowakowski (red) Biznes międzynarodowy. Od internacjonalizacji do globalizacji, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2005, s. 19.

³M.K. Nowakowski (red) Euro biznes, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2008, s. 21.

⁴O Shenkar, One More Time: International Business in a Global Economy, «Journal of International Business Studies», 2004, nr 35.

szczegółowych studiów i analiz. Ze względu jednak na ograniczenia objętościowe tego artykułu szczególna uwaga będzie skoncentrowana na uwarunkowaniach rozwoju biznesu inteligentnego (business intelligent -BI), który generuje podstawy kształtowania i rozwoju biznesu międzynarodowego.

Istota inteligentnego biznesu polega na wykorzystaniu wiedzy i innowacji jako sił napędowych w jego prowadzeniu oraz powiększeniu zakresu jego zaangażowania i zysków. Wymaga to podniesienia jakości edukacji, poprawy wyników działalności badawczej, wspierania transferu innowacji i wiedzy, pełnego wykorzystania technologii informatyczno – komunikacyjnych, a także zadbania o to aby innowacyjne pomysły przeradzały się w nowe produkty i usługi które dynamizowały by tempo wzrostu gospodarczego, stymulowałyby proces tworzenia nowych miejsc pracy i rozwiązywanie współczesnych problemów społecznych.

Rozwój i funkcjonowanie biznesu inteligentnego (BI) we współczesnej globalizacji i integrującej się gospodarce światowej jest zdeterminowany przez oddziaływanie wielu różnorodnych czynników mających charakter egzogeniczny i endogeniczny. Do czynników egzogenicznych wymierających najistotniejszy wpływ należy zaliczyć :

- dynamiczny rozwój postępu naukowo-technicznego znajdujący swój wyraz we wzroście innowacji technologicznych i produktowych przyspieszających tempo rozwoju sektorów wiodących: biotechnologię, telekomunikację, informatykę komputerową, mikroelektronikę. Procesy te stanowią potężny impuls do tworzenia określonej infrastruktury instytucjonalnej pozwalający na koordynację i inspirację pożądanym kierunków rozwoju;

- popytowo-podażowe, polegające z jednej strony na homogenizacji popytu i jednocześnie na jego indywidualizacji, zaś z drugiej na dywersyfikacji podaży. Prowadzą one do wykreowania nowych atrybutów konkurencyjności – czasu, jakości i elastyczności dostosowań, które wraz z przeobrażeniami strukturalno-instytucjonalnymi rynku, tj. jego oligopolizacji wywołują zmiany w konkurencji międzynarodowej;

- powiększający się zakres liberalizacji przepływów międzynarodowych towarów i usług, siły roboczej, kapitału, technologii i wiedzy technicznej wynikający z zawartych traktatów i porozumień zarówno wielostronnych, jak i dwustronnych;

- dokonujący się proces transformacji ustrojowo-systemowej i restrukturyzacyjno-modernizacyjnej gospodarek Europy Środkowo-Wschodniej;

- realizacja polityki otwartości przez kraje zarówno wysoko rozwinięte, jak i kraje rozwijające się, których celem strategicznym jest zmniejszenie dystansu rozwojowego poprzez szersze włączenie się do międzynarodowego podziału pracy, zwłaszcza udziału w procesach międzynarodowej specjalizacji i kooperacji produkcji i wymiany.

Wpływ postępu naukowo-technicznego na procesy społeczno-ekonomiczne można rozpatrywać w różnych okresach, tj.: krótkich, średnich i długich. Jednakże w kontekście międzynarodowym analizuje się oddziaływanie postępu naukowo-technicznego w średnich, a zwłaszcza w długich okresach, biorąc pod uwagę ewolucję przewag konkurencyjnych poszczególnych krajów oraz możliwości absorpcyjno-wdrożeniowe przedsiębiorstw decydujące o ich przewagach technologicznych. W generowaniu i dyfuzji postępu technicznego w gospodarce światowej największe znaczenie i skuteczność mają korporacje transnarodowe. Postęp techniczny może znajdować swe odzwierciedlenie w częstych, ale niewielkich zmianach, usprawnieniach czy modernizacji produktów i procesów produkcyjnych, a także we wdrażaniu radykalnych innowacji produktowych i technologicznych. Wiązki owych radykalnych innowacji, technologicznie powiązanych i wzajemnie się stymulujących, mogą dać impuls do powstania nowych branż przemysłu

i usług. Jeśli wdrażane nowe rozwiązania będą mieć charakter powszechny i trwałe oraz zainicjują zmiany w wielu branżach, w systemach produkcji i zarządzania, stosowanych w całej gospodarce, to mogą spowodować zmiany systemu technicznego i ekonomicznego. Szeroka i głęboka tego rodzaju transformacja ogólnogospodarcza jest określana jako zmiana paradygmatu techniczno-ekonomicznego.

Najszerszy międzynarodowy zakres ma współcześnie rozprzestrzenianie się tzw. nowych technologii, które szybko znajdują zastosowanie w wielu krajach. Jednak w tych krajach występują duże różnice w kreowaniu i wdrażaniu owych technologii. Światowe zasoby i zdolności technologiczne są bardzo silnie zdominowane przez grupę krajów Triady. Dość duże zróżnicowanie ma miejsce także wewnątrz poszczególnych gospodarek, tj. analizowanych z punktu widzenia stopnia intensywności i absorpcji tych technologii w różnych gałęziach, branżach i sektorach. Gałęzie, które silniej absorbują zaawansowane technologie szybciej modernizują bazę wytwórczą dynamizują zmiany w strukturze produkcji i eksportu oraz zwiększają udział w globalnej produkcji i wymianie międzynarodowej. Do tych dziedzin należą przede wszystkim takie gałęzie przemysłu, jak: mikroelektroniczny, farmaceutyczny, samolotowy i kosmiczny, samochodowy, automatyka przemysłowa, narzędzia precyzyjne i pomiarowe, urządzenia biurowe i łącznościowe, usługi finansowe, informatyczne, telekomunikacyjne itd. Natomiast w tzw. tradycyjnych gałęziach, takich jak: przemysł włókienniczy, odzieżowy, skórzany, obuwniczy, hutniczy i metalowy, spożywczy, ceramiczny absorpcja nowych technologii jest znacznie mniejsza.

Dzięki nowym technologiom następuje wzrost geograficznego zasięgu, różnorodności oraz intensywności działań absorpcyjno-adaptacyjnych i antycypacyjnych przedsiębiorstw, w tym szczególnie korporacji transnarodowych. Rezultatem tych działań są: wzrost rozmiarów podaży i jej dywersyfikacja asortymentowa, rosnący udział wyrobów nowych i zmodernizowanych, zmiany w strukturze aparatu wytwórczego i w systemach produkcji oraz w sposobach organizacji i zarządzania, a także zmiany w strukturze własności i przestrzennego rozlokowania działalności gospodarczej. Korzyści z uczestnictwa we współpracy międzynarodowej osiągają w pierwszym rzędzie te kraje i przedsiębiorstwa, które są w stanie w największym stopniu koordynować i kształtować swoje kierunki specjalizacji, dostosowując je do nowych uwarunkowań oraz zmieniających się w czasie przewag konkurencyjnych. Kształtowaniu się nowego, techniczno-ekonomicznego systemu elastycznej specjalizacji odpowiada tworzący się jakościowo nowy etap internacjonalizacji działalności. Główną cechą nowego systemu techniczno-ekonomicznego jest więc elastyczność, która wynika z możliwości zastosowania oprogramowanych i zautomatyzowanych maszyn i urządzeń. Dzięki ich zastosowaniu istnieją warunki szybkiego przestawienia się na inne parametry lub rodzaje produkcji i wytwarzania produktów w szerszym asortymencie oraz lepszego reagowania na zmieniające się potrzeby i wymagania odbiorców. Co więcej, pozwala to na zmniejszenie skali produkcji, zwiększenie różnorodności produktów i podniesienie poziomu ich jakości.

Ponadto innym przejawem elastyczności jest przyspieszenie procesów dostosowania i ich harmonizacja oraz integracja wszystkich etapów procesu wytwórczego, tj. prac badawczo-rozwojowych, produkcji i dystrybucji. Ma to szczególne odniesienie do organizacji i zarządzania procesami produkcji, nie tylko w fazie przetwórstwa, ale także zaopatrzenia produkcyjnego. Nastąpiła bowiem ogromna zmiana w organizacji dostaw zaopatrzeniowych i kształtowaniu zapasów przedsiębiorstw, które uległy znacznej racjonalizacji. Zniknęły duże zapasy produkcyjne, powodując tym samym spadek poziomu kosztów. Surowce i półprodukty o określonych ściśle parametrach technicznych

i odpowiedniej ilości są dostarczane przez stałych i bliżej zlokalizowanych dostawców. Implikuje to znaczące zmiany w organizacji i zarządzaniu przedsiębiorstwem, w strukturze przestrzennej jego produkcji oraz przepływach towarów i czynników wytwórczych szczególnie w skali gospodarki światowej.

Reasumując, nowy techniczno-ekonomiczny system elastycznej specjalizacji charakteryzuje się, oprócz elastyczności produkcyjnej, kadrowej i organizacyjnej, wysoką kapitałochłonnością, dość znaczną absorpcją nowych rozwiązań techniczno-technologicznych i organizacyjnych oraz kwalifikacji menedżerskich, dużą oszczędnością nakładów rzeczowych, a także zmniejszonym radykalnie zapotrzebowaniem na nisko kwalifikowaną siłę roboczą, wzrostem zakresu substytucji czynników wytwórczych oraz automatyzacji i robotyzacji operacji produkcyjnych, zwiększonym poziomem intensywności i wydajności pracy oraz nowoczesnych maszyn i urządzeń. Funkcjonowanie nowego systemu techniczno-ekonomicznego odznaczającego się wyżej wymienionymi cechami wymaga ciągłego i intensywnego prowadzenia prac badawczo-rozwojowych oraz przyspieszonego transferu technologii i know-how.

Wysokie nakłady na naukę oraz związaną z nią sferę badawczo-rozwojową stanowią jeden z głównych czynników dynamizujących wzrost gospodarczy zapewniający zdolność konkurencyjną wielu współczesnych państw. Jednak sam wzrost nakładów na działalność badawczo-rozwojową nie jest warunkiem realizacji wyżej wymienionych celów. Nieodzowne jest właściwe kształtowanie alokacji środków, restrukturyzacja zaplecza B+R oraz jego dostosowanie do tendencji zachodzących w otoczeniu zewnętrznym i do potrzeb gospodarki a także zwiększenie powiązań sfery B+R z gospodarką, co niewątpliwie przyspieszy wzrost jej innowacyjności. Odzwierciedleniem tych zmian winno być skrócenie okresu upływającego między dokonaniem wynalazku a wdrożeniem wyrobu do produkcji, zmniejszenie rynkowego cyklu życia produktu, zwłaszcza skrócenie jego fazy dojrzwania i standaryzacji, pojawienie się wielu nowych chlub zmodernizowanych wyrobów, przyspieszenie dyfuzji technologii w skali krajowej i międzynarodowej. Efektem dyfuzji technologii jest wyrównywanie się zdolności technologicznych konkurujących ze sobą przedsiębiorstw zlokalizowanych w różnych krajach. Zjawisko to określa się w literaturze jako rosnący parytet technologiczny. Analogiczna tendencja do wyrównywania się zdolności technologicznych ma miejsce również na poziomie krajów oraz wewnątrz ugrupowań integracyjnych i jest określana jako konwergencja technologiczna. Tendencja ta wyraźnie występuje w krajach wysoko rozwiniętych, chociaż jest także zauważana w krajach rozwijających się.

W dziedzinie rozwoju nauki i badań rozwojowych w krajach rozwijających się nadal największą rolę będzie odgrywać państwo jako dysponent środków budżetowych, ale także w coraz większym stopniu przedsiębiorstwa, które – chcąc utrzymać względnie umocnić swoją pozycję na rynkach międzynarodowych – muszą partycypować w finansowaniu tych badań. Systematyczny wzrost nakładów budżetowych na naukę w znacznie wyższym tempie niż wzrost PKB oraz zwiększenie udziału podmiotów gospodarczych w finansowaniu B+R może stworzyć szansę na zmniejszenie luki technologicznej dzielącej te kraje wobec krajów wysoko rozwiniętych. W związku z tym zasadniczym zadaniem tych państw jest stworzenie systemu innowacyjnego obejmującego placówki badawczo-rozwojowe, uniwersytety, podmioty gospodarcze oraz mechanizmy koordynująco-pobudzające rozwój postępu naukowo-technicznego.

Współcześnie nauka staje się jednym z najistotniejszych dominujących czynników rozwoju każdego kraju. Jest ona głównym źródłem najcenniejszego aktualnie w gospodarce światowej zasobu, jakim jest wiedza. Naukochłonne rodzaje

działalności gospodarczej mogą zapewnić gospodarce każdego kraju wysoką pozycję konkurencyjną i korzyści z udziału w międzynarodowym podziale pracy oraz przyspieszyć proces przechodzenia na wyższe etapy integracji. A zatem obok konkurencji w sferze wysiłku technologicznego będzie się pojawiać w coraz szerszym zakresie (tj. obejmującym także kraje rozwijające się EŚW) konkurencja przez alokację zasobów w sektory naukochłonne.

Interpretacja tej formy konkurencji wymaga uwzględnienia współzależności między wyodrębnionymi gałęziami (sektorami) wysokich technologii a specyfikacją wytwarzanych przez nie produktów, istotnego znaczenia nabiera nie tylko dolność funkcjonujących w ramach tych sektorów przedsiębiorstw do wysiłku technologicznego, tj. prowadzenia B+R, których efektem jest obniżenie kosztów produkcji, nowe produkty o znacznym zróżnicowaniu o charakterze wertykalnym i horyzontalnym, a także dziedziną, w której ta zdolność jest dyskontowana. Chodzi przede wszystkim o intensywność konkurencji w skali międzynarodowej i jej stopień zaawansowania techniczno-technologicznego. Konkurencja przez alokację w sektory naukochłonne łączy walkę o przywództwo technologiczne z realokacją strukturalną dokonującą się między sektorami tradycyjnymi i sektorami wysokiej technologii. Rezultatem tego rodzaju konkurencji są:

- po pierwsze, wzrost udziału w produkcji i obrotach międzynarodowych dóbr intensywnie technologicznych (tzw. *high-tech*),
- po drugie, dynamiczna zmiana rozmiarów i struktury eksportu krajów dominujących w zakresie postępu innowacyjnego;
- po trzecie, większa zdolność konkurencyjna przedsiębiorstw i ich partycypacja w korzyściach płynących z udziału w procesach internacjonalizacji produkcji i wymiany;
- po czwarte, znaczna dynamika rozwoju handlu wewnątrzgałęziowego, którego podmiotem są produkty zróżnicowane wertykalnie (pionowo) i horyzontalnie (poziomo);
- po piąte, większa elastyczność produkcji i eksportu oraz reakcja na zmiany w popycie krajowym i zagranicznym;
- po szóste, przyspieszenie procesów restrukturyzacji w krajach szczególnie rozwijających się oraz wzrost współzależności o charakterze produkcyjno-kooperacyjnym, technologicznym i handlowym.

O dynamice rozwoju sektorów naukochłonnych decydują czynniki endogeniczne w tym szczególnie:

- zasoby pracy wysoko kwalifikowane i ich racjonalne wykorzystanie;
- system edukacji szeroko rozumianej zapewniający kształcenie przez działanie i uczenie się *learning by doing*;
- poziom wyposażenia w kapitał rzeczowy i finansowy;
- transfer zagranicznych czynników produkcji (np. kapitału, wiedzy technicznej, ekspertów i specjalistów);
- współpraca naukowa i technologiczna z zagranicą;
- sprawność mechanizmu rynkowego znajdująca swój wyraz w uruchomieniu procesów dostosowań strukturalnych: popytowo-podażowych, technologicznych oraz kreatywno-wdrożeniowych w sferze produkcji i konkurencji;
- aktywna polityka makroekonomiczna państwa stwarzająca klimat dla rozwoju zdolności absorpcyjno-wdrożeniowych oraz dla przemian strukturalno-innowacyjnych i adaptacyjnych.

Jednakże wśród wyżej wymienionych czynników najistotniejszą rolę ma zgodnie z teorią wzrostu endogenicznego kapitał ludzki.

Kapitał ludzki definiowany jest jako zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia energii witalnej zawarty w poszczególnych osobach i społeczeństwie lub narodzie jako całości⁵. Jest on źródłem zdolności do pracy, usług, satysfakcji i zarobków. Cechą kapitału ludzkiego jest to, że jest on jak gdyby częścią człowieka. Zasób kapitału ludzkiego nie jest dany przez genetyczne cechy danej populacji raz na zawsze, ale można go akumulować i powiększać. Kapitału ludzkiego nie można kupić jak inne aktywa na rynku, ten kapitał trzeba sobie samemu wytworzyć. Może on być generowany przez inwestycje w człowieka, inwestycje w siebie.

Wśród argumentów funkcji produkcji kapitału ludzkiego istotne miejsce zajmuje czas własny inwestującego w siebie, dobra rzeczowe i usługi dostarczane przez wyspecjalizowane instytucje. Świadczenie tych usług wymaga poniesienia określonych kosztów, które rozpatrywane w wymiarze ogólnospołecznym przybierają formy nakładów na kształcenie, badania naukowe, zdrowie, także na poszukiwanie pracy, zbieranie i przetwarzanie informacji oraz koszty migracji i doskonalenia zawodowego. Te wszystkie rodzaje nakładów mogą być analizowane jako inwestycje niezależnie od tego czy podejmowane są przez jednostki na ich własny rachunek, czy przez społeczeństwo na rachunek jego członków.

Wyróżnia się dwa ujęcia kapitału ludzkiego: *sensu stricto* i *sensu largo*. W pierwszym ujęciu, węższym, kapitał ludzki jest rozumiany jako ucieleśniony w cechach jakościowych dostępny w gospodarce zasób pracy społecznej «efekt inwestycji w oświatę i kształcenie». Z kolei, w szerokim ujęciu, do nakładów lub inwestycji składających się na zasób kapitału ludzkiego należy zaliczyć także inwestycje w zdrowie, ochronę środowiska naturalnego oraz kulturę. Jednakże należy jednoznacznie podkreślić, iż również w sensie *largo* nauka stanowi podstawowy element w kształtowaniu zasobu kapitału ludzkiego. Reasumując zatem, kapitał ludzki to zakumulowany zasób wiedzy, kwalifikacji, umiejętności, zdolności oraz gotowości zwiększenia potencjału gospodarczego przez jego właścicieli.

Kategoria kapitału ludzkiego jest jedną z najistotniejszych współczesnej teorii ekonomii. Dzięki niej dokonał się diametralny zwrot w myśleniu o gospodarowaniu co najmniej w kilku aspektach, a mianowicie dotyczy to m.in.:

- po pierwsze, ostatecznego podziału produktu narodowego brutto (PNB);
- po drugie, źródeł rozwoju gospodarczego;
- po trzecie, przesłanek teorii luki technologicznej i teorii innowacji;
- po czwarte, kryteriów i uwarunkowań zdolności konkurencyjnej poszczególnych krajów oraz możliwości zmniejszenia dystansu rozwojowego;
- po piąte, ogólnej teorii alokacji zasobów i ich stopy zwrotu.

Znaczenie kapitału ludzkiego zostało podkreślone w modelach wzrostu endogenicznego, m.in. w modelu E. Lucasa z 1988 roku i modelu R.M. Romera z 1986 i 1990 roku⁶. Modele te odchodzą od założenia stałych korzyści skali w gospodarce oraz próbują endogenizować zarówno proces postępu technicznego, jak i stopę oszczędności/ inwestycji w skali całej gospodarki. W modelach tych przyjmuje się hipotezę, iż tempo akumulacji wiedzy naukowo-technicznej wynika z celowych inwestycji w te sfery oraz, że stopa oszczędności inwestycji *implicite* kształtuje się na

⁵Por. B. Liberska, Polska w procesie globalizacji gospodarki światowej [w:] Lipiński J., Orłowski W.M., (red). Wzrost gospodarczy w Polsce, perspektywa średniookresowa. Dom wydawniczy Bellona. Warszawa 2001, s. 142.

⁶Zob. E. Lucas, On the Mechanism of Development Planning, «Journal of Political Economy» 1986, Vol.96. I Endogenous Technological Change, «Journal of Political Economy», October 1990s. 71-102.

takim poziomie, by maksymalizować sumę zdyskontowanej, użyteczności konsumpcji *per capita* typowego podmiotu w gospodarce lub gospodarki jako całości. Ponadto w teorii wzrostu endogenicznego uwzględnia się pozytywne efekty zewnętrzne związane z wykorzystaniem wiedzy, postępu technicznego czy kapitału. Inwestycje w kapitał rzeczowy i kapitał ludzki znajdują swe odzwierciedlenie we wzroście produktywności, który jest wyższy od prywatnych korzyści. Jeśli efekty zewnętrzne są znaczne i neutralizują działanie malejących przychodów, to wówczas występuje pozytywne sprzężenie między wiedzą a inwestycjami, które w sposób trwały może oddziaływać na tempo wzrostu danej gospodarki⁷.

W modelu P.M. Romera, przyjmuje się, że zarówno wielkość zasobu kapitału ludzkiego kierowanego do działalności naukowo-technicznej, jak i wzrost podstawowych zmiennych makroekonomicznych (tj. produktu Y, kapitału rzeczowego K, konsumpcji C) będą tym wyższe, im wyższe będą łącznie zasoby kapitału ludzkiego w gospodarce i egzogeniczny współczynnik efektywności nakładów kapitału ludzkiego w sferze wiedzy naukowo-technicznej. Ponadto można sformułować wniosek, że długookresowe stopy wzrostu gospodarczego (co także wynika z modelu Lucasa) powinny być również tym wyższe, im bardziej podmioty danej gospodarki będą przedkładały konsumpcję przyszłą nad bieżącą. Jednakże zasadniczą determinantą tempa wzrostu gospodarczego współcześnie jest zasób kapitału ludzkiego i jego podział na kapitał ludzki wykorzystywany w sferze produkcji i w sferze akumulacji wiedzy naukowo-technicznej. A zatem nie ulega wątpliwości, iż gospodarki o relatywnie niskim zasobie kapitału ludzkiego będą osiągać znacznie niższe stopy wzrostu gospodarczego. Czynnikiem umożliwiającym ograniczenie, a nawet niwelację malejących przychodów od nakładów kapitału rzeczowego i osiąganie wyższego tempa wzrostu gospodarczego jest proces integracji i współpracy między poszczególnymi krajami. Procesom tym będą towarzyszyły zarówno przepływy kapitału ludzkiego, jak i osiąganie korzyści zewnętrznych związane z akumulacją wiedzy naukowo-technicznej.

Podsumowując należy podkreślić, iż nowe wyzwania stawiane podmiotom-uczestnikom stosunków międzynarodowych przez otoczenie zewnętrzne wynikają ze sposobu funkcjonowania współczesnej gospodarki rynkowej, której zasadnicze przemiany związane są z globalizacją gospodarki, z dominacją wszelkich korporacji transnarodowych w konkurencji światowej, a przede wszystkim kluczową rolą wiedzy jako podstawowym czynnikiem wytwórczym. Oligopolistyczna konkurencja rynkowa opiera się współcześnie na wyścigu innowacyjnym, który nadał procesom innowacyjnym w przedsiębiorstwach charakter ciągły oraz spowodował, iż działalność badawczo-rozwojowa stała się podstawową fazą produkcji. Stąd też, aby włączyć się skutecznie do konkurencji światowej, nieodzowne jest generowanie przez poszczególne kraje gospodarki rynkowej nowego typu, a więc gospodarki opartej na wiedzy. Co więcej, przestawienie gospodarki na fazę «wzrostu innowacyjnego» wymaga przekształcenia struktury gospodarczej w kierunku rozwoju produkcji nowoczesnych wyrobów wysokiej jakości, naukochłonnych oraz opartych na wysokiej i ciągle doskonalonej technice związanej zwłaszcza z informatyką i telekomunikacją, ale także z dziedzinami odznaczającymi się bardzo szybkim wzrostem popytu. Dynamiczne i nowatorskie wkroczenie do dziedzin charakteryzujących się najwyższą dynamiką popytu na rynkach światowych pozwala nie tylko utrzymać pozycję konkurencyjną, ale ją w krótkim okresie poprawić. Działania te jednak wymagają dużego wysiłku finansowego i organizacyjnego

⁷A. Wojtyna, Rola państwa na wzroście gospodarczym [w:] Współczesne teorie wzrostu gospodarczego, PTE, Warszawa 1996, s.6.

w kierunku podnoszenia poziomu edukacyjnego dostosowanego do współczesności oraz zwiększenia roli nauki i ośrodków badawczo-rozwojowych aktywnie podejmujących działania zgodnie z wyzwaniami przyszłości.

Nie ulega wątpliwości, iż największe szanse mają kraje, które stworzą sprzyjające warunki dla napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Inwestycje te, będąc ważnym nośnikiem zaawansowanych technologii, sprzyjają procesom restrukturyzacji i modernizacji gospodarki krajów, do których nastąpił ich napływ. Przyspieszają one ponadto procesy konsolidacji oraz łączenia poszczególnych firm w duże i posiadające określoną pozycję pod względem zasobów kapitałowych oraz wielkości sprzedaży w sprzedaży ogółem danego asortymentu. Inwestorzy zagraniczni, dzięki dostępowi do najnowocześniejszej technologii i wykorzystaniu szeroko rozumianego międzynarodowego know-how oraz bazie produkcyjnej krajów lokalizacji, mogą szybko reagować na zmiany zachodzące na rynku światowym i krajowym oraz podejmować produkcję wyrobów odpowiadających stawianym wymogom przez odbiorców. Dominującą rolę odgrywają w tym zakresie inwestycje wielkich korporacji transnarodowych, które nie tylko inwestują w sferę produkcji i dystrybucji, ale także w sferę badawczo-rozwojową. Kapitał zagraniczny może mieć zatem wpływ na rozwój innowacyjności i powstawanie rozwiązań technologicznych, nowych technik, metod zarządzania i marketingu. Niewątpliwie prowadzi to do wzrostu zdolności konkurencyjnej kraju – lokaty tego rodzaju kapitału.

Dzięki nowoczesnym technikom zarządzania oraz najnowszym technologiom wiele krajowych podmiotów poprawiło swoją kondycję ekonomiczno-finansową; ich potencjał rozwojowy ulega wyraźnemu wzmocnieniu. Stają się one bardziej innowacyjne, szybsze we wprowadzaniu nowych produktów na tynki krajowy i zagraniczny i bardziej otwarte na zmianę.

Jednakże tempo pozytywnych zmian generowanych przez bezpośrednie inwestycje zagraniczne jest uzależnione od kierunków i struktury inwestowania. Najczęściej bowiem kapitał zagraniczny lokowany jest w dziedzinach, których dany kraj posiada przewagę komparatywne oraz w sektorach (gałęziach) charakteryzujących się wysoką i szybką stopą zwrotu. Z dotychczasowego doświadczenia wynika, że kapitał ten dominuje w dziedzinach praco- i surowcowych, w sferze usług finansowych i handlu. Natomiast zbyt niski jest udział kapitału zagranicznego w przemyśle wysokiej techniki i w sektorach naukochłonnych będących nośnikami postępu technicznego.

Dlatego też, ważnym zadaniem rządów krajów rozwijających się powinno być aktywne ukierunkowanie strategii rozwojowej i polityki gospodarczej, których priorytetem będzie utworzenie warunków sprzyjających zainteresowaniu kapitału zagranicznego rozwojem nowoczesnej gospodarki. Istotne jest zarówno przyciągnięcie przemysłów ICT (*Information and communication technology*) jak i mobilizowanie firm z kapitałem zagranicznym do zwiększania udziału wyrobów *high-tech* w produkcji i prowadzeniu prac badawczo-rozwojowych. Celem tych działań winno być zdynamizowanie procesów absorpcyjno-innowacyjnych i adaptacyjno-wdrożeniowych. Zatem aktywna polityka krajów rozwijających polegająca na wspomaganie i korygowaniu kierunków oraz struktury napływu kapitału zagranicznego winna doprowadzić do unowocześnienia struktury gospodarczej, a także stworzyć warunki budowy społeczeństwa wiedzy, w którym wykształcenie, kwalifikacje i umiejętność twórczego myślenia miałyby priorytetowe znaczenie.

Rozwój bowiem autentycznego i aktywnego społeczeństwa informatycznego stwarza szansę dla krajów rozwijających się w tym Krajów Partnerstwa Wschodniego, zmniejszenia luki technologicznej i dystansu rozwojowego, a tym samym zwiększenia

międzynarodowej zdolności konkurencyjnej i dynamicznego rozwoju biznesu inteligentnego (BI).

3. Determinanty biznesu inteligentnego w krajach Partnerstwa Wschodniego w świetle statystyk międzynarodowych

Rozwój biznesu inteligentnego jest rezultatem złożonej i dynamicznej interakcji między organami państwa, przedsiębiorstwa, instytucjami szczebla pośredniego oraz efektem zaangażowania naukowo-technologicznego i sprawności organizacyjnej kadr pracowniczych oraz społeczeństwa. Ponadto istotne znaczenie ma rozwój infrastruktury technicznej i społecznej, rozwój badań naukowych i technologii, mechanizm rynkowej makroregulacji, stopień przestrzegania praw własności, stabilny system pieniężny, elastyczny rynek pracy, stabilizacja polityczna oraz promocja społeczeństwa informatycznego.

Ukierunkowane i wzajemnie zależne przedsięwzięcia podejmowane na trzech poziomach: meta – makro – i mezoekonomicznym generują otoczenie czyli tzw. Ramy instytucjonalno – prawne o określonym zakresie wolności gospodarczej, które decydują o rozwoju biznesu w danym kraju i o jego konkurencyjności. Poszczególne aspekty (elementy) tego otoczenia i jego wpływ jest trudnym do skwantyfikowania. Niemniej jednak organizacje i ośrodki badawcze takie jak: Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), Międzynarodowy Instytut Zarządzania Rozwojem (IMD), Bank Światowy, Fundacja Haritage (FH) i Światowe Forum Ekonomiczne (WEF) publikują okresowo opracowania, w których prezentowane są syntetyczne mierniki większej ilości krajów świata po to, by przeprowadzi analizę porównawczą. Problem mierzenia warunków działania przedsiębiorstw rozwiązują one za pomocą rozległych badań (w tym także ankietowych), które następnie agregują tworząc rozmaite indeksy. Indeksy te stanowią podstawę list rankingowych krajów. Wśród tych indeksów (wskaźników) można wyróżnić następujące ich grupy, a mianowicie dotyczące:

- otoczenia makroekonomicznego;
- kapitału ludzkiego;
- poziomu wiedzy;
- kapitału rzeczowego.

Do wskaźników otoczenia makroekonomicznego należy przede wszystkim zaliczyć: wskaźnik wolności gospodarczej, jakości regulacji gospodarczych, czas potrzebny na rozpoczęcie biznesu, wskaźnik targów międzynarodowych i liczba lotnisk międzynarodowych.

I tak zgodnie z oceną Heritge Foundation największa swoboda działalności gospodarczej wśród krajów Partnerstwa Wschodniego występuje w Gruzji i Armenii, znaczne ograniczenia mają miejsce na Białorusi i Ukrainie.

Tabela 1

Wskaźnik wolności gospodarczej

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Moldawia	Ukraina
2000	63	49,8	41,3	54,3	59,6	47,8
2001	66,4	50,3	38	58,3	54,9	48,5
2002	68	53,3	39	56,7	57,4	48,2
2003	67,3	54,1	39,7	58,6	60	51,1
2004	70,3	53,4	43,1	58,9	57,1	53,7
2005	69,8	54,4	46,7	57,1	57,4	55,8
2006	70,6	53,2	47,5	64,5	58	54,4

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Moldawia	Ukraina
2007	68,6	54,6	47	69,3	58,7	51,5
2008	69,9	55,3	45,3	69,2	57,9	51
2009	69,9	58	45	69,8	54,9	48,8
2010	69,2	58,8	48,7	70,4	53,7	46,4
2011	69,7	59,7	47,9	70,4	55,7	45,8

Źródło: <http://www.heritage.org/index/Ranking>

Najwyżej sklasyfikowana z tego punktu widzenia jest Gruzja, która w 2011 r. zajęła 29 pozycję i jej ogólny wynik jest wyższy od średniej światowej. Jest to efektem znacznej poprawy systemu podatkowego, monetarnego, ograniczenia korupcji i usprawnienia procesów biznesowych oraz otwartości na globalny handel a także znacznego zaangażowania w procesach transformacji i restrukturyzacji gospodarki.

Natomiast Armenia zajęła 36 pozycję w 2011 roku i jej ogólny wynik jest nieco wyższy niż w 2010 roku. Dalszy wzrost wolności gospodarczej w tym kraju wymaga głębszych reform instytucjonalnych m.in. w zakresie ochrony praw własności i wzmocnienia systemu sądownictwa oraz sprawności systemu podatkowego i ograniczenia korupcji w wielu sektorach gospodarki.

W Białorusi ma miejsce ograniczony zakres wolności gospodarczej zwłaszcza handel napotyka na różne bariery i zbyt rozpowszechniona jest korupcja, a także sądownictwo jest mało skuteczne i zbyt rozwinięta jest biurokracja oraz ingerencja rządu w sektor prywatny, która ogranicza wolność finansową i inwestycyjną. Ma to wpływ na ogólną wartość wskaźnika i pozycję jaką zajmuje Białoruś w rankingu – 155 miejsce.

Analizując cały okres badany w odniesieniu do Ukrainy można wyróżnić tendencję wzrostu wskaźnika do 2005 r. i spadku jego wartości od 2006 do 2011 r. Nastąpiło to w wyniku spowolnienia wdrażania reform i obniżenia się tempa wzrostu gospodarczego oraz wpłynęło na ogólną wartość wskaźnika i zajmowane miejsce w rankingu – 164 pozycja. Należy jednak spodziewać się odwrócenia tendencji i wzrostu wolności gospodarczej w tym kraju na co niewątpliwie wpłynie członkostwo w Światowej Organizacji Handlu i bardziej konkurencyjne stawki podatkowe.

Jakość regulacji gospodarczych jest miernikiem częstości występowania na rynku nieprzyjaznych działań, takich jak: kontrola cen lub niewystarczający nadzór bankowy czy nadmierne regulacje kłujące działania w handlu zagranicznym i utrudniające rozwój biznesu. Wartość tego wskaźnika oscyluje w przedziale -2,5 do 2,5.

Tabela 2

Jakość regulacji gospodarczych

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Moldawia	Ukraina
2000	-0.28	-0.81	-1.94	-0.51	-0.43	-0.61
2002	-0.08	-0.69	-1.73	-0.84	-0.47	-0.65
2003	0.06	-0.55	-1.63	-0.76	-0.61	-0.66
2004	0.03	-0.61	-1.43	-0.53	-0.57	-0.47
2005	0.11	-0.53	-1.51	-0.56	-0.48	-0.30
2006	0.23	-0.51	-1.67	-0.26	-0.39	-0.49
2007	0.25	-0.50	-1.56	0.20	-0.30	-0.42
2008	0.32	-0.32	-1.24	0.59	-0.20	-0.39

Źródło: http://earthtrends.wri.org/searchable_db/index.php?theme=10&variable_ID=1279&action=select_countries

Z analizy kształtowania tego wskaźnika wynika, iż najlepsze warunki i atmosfera panowały w Armenii i Gruzji, natomiast w pozostałych krajach występuje wyraźna tendencja wzrostowa poza Białorusią.

Wskaźnik czasu niezbędnego na rozpoczęcie biznesu informuje o tym, jaka ilość dni kalendarzowych jest potrzebna do wykonywania procedury zgodnie z przepisami prawa prowadzenia działalności gospodarczej.

Tabela 3

Czas potrzebny na rozpoczęcie biznesu (w dniach)

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Moldawia	Ukraina
2003	19	105	79	25	42	40
2004	19	121	79	25	30	34
2005	19	113	79	21	30	34
2006	18	51	69	16	30	33
2007	18	36	48	11	23	27
2008	18	10	31	3	15	27
2009	15	10	6	3	10	27
2010	15	8	5	3	10	27

Źródło: <http://data.worldbank.org/indicator/IC.REG.DURS>

Z danych zawartych w tabeli wynika, że liderem w tym rankingu od 2006 roku niezmiennie jest Gruzja, największy postęp w tym zakresie odnotowały: Azerbejdżan i Białoruś. Najwięcej czasu na rozpoczęcie biznesu potrzeba na Ukrainie, chociaż widoczna jest nieznaczna poprawa. Dla porównania warto dodać, że w Polsce aktualnie potrzeba około 5 tygodni, aby rozpocząć własną działalność gospodarczą.

Wskaźnik targów międzynarodowych wskazuje na procentowy udział organizowanych imprez tego typu w ogólnej liczbie targów w tych krajach.

Tabela 4

Wskaźnik targów międzynarodowych

	Armenia	Białoruś	Moldawia	Ukraina
Budownictwo i inżynieria lądowa		1,61%	3,23%	12,90%
Elektrotechnika, oświetlenie				16,67%
Górnictwo, ropa, gaz				16,67%
Inne branże				8,33%
Kosmetyki				10,00%
Maszyny dla rolnictwa oraz przetwórstwa spożywczego			7,14%	28,57%
Maszyny, elektrotechnika, energetyka				8,51%
Meble, wyroby drewniane				4,55%
Ogrzewanie, wentylacja, chłodnictwo				33,33%
Pakowanie, magazynowanie				25,00%
Papier, wydawnictwa, książki, art. biurowe				14,29%
Przetwórstwo rolno – spożywcze				100%
Samochody, urządzenia transportowe, lotnictwo		3,45%		9,09%
Tekstylia, odzież, obuwie, wyroby skórzane				7,55%
Turystyka, podróże		3,03%		6,06%
Tworzywa sztuczne, guma, kauczuk				50,00%
Upominki, biżuteria, artykuły dekoracyjne, zabawki				10,00%
Wielobranżowe	4,76%			
Zdrowie, sprzęt medyczny, leki, bezpieczeństwo			4,17%	

* Tabela nie zawiera danych Azerbejdżanu i Gruzji oraz dane dla pozostałych krajów są fragmentaryczne z wyjątkiem Ukrainy. Są to dane szacunkowe.

Źródło: www.exporter.pl/kraje/targi/index.html

Pod względem organizacji targów międzynarodowych najwięcej imprez wystawienniczo-handlowych odbywa się na Ukrainie. Na uwagę zasługuje także fakt, iż Ukraina dominuje nie tylko pod względem ilości, ale również z zakresu asortymentowego stanowiącego przedmiot obrotów na tych imprezach.

Liczba lotnisk międzynarodowych jest miernikiem informującym o możliwościach nawiązywania kontaktów biznesowych w danym kraju.

Tabela 5

Liczba lotnisk międzynarodowych

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Moldawia	Ukraina
2000	2	1	1	2	1	16
2001	2	1	1	2	1	16
2002	2	1	1	2	1	17
2003	2	1	1	2	1	17
2004	2	2	1	2	1	18
2005	2	2	1	2	1	18
2006	2	2	1	2	1	18
2007	2	2	1	2	1	18
2008	2	3	1	2	1	18
2009	2	3	1	2	1	18
2010	2	3	1	2	1	18

Źródło: <http://pl.wikipedia.org/>

Z danych zawartych w tabeli wynika, że największą liczbę lotnisk międzynarodowych dysponuje Ukraina i ich ilość w analizowanym okresie wzrosła o 2, podobnie jak i w Azerbejdżanie.

Heterogeniczny charakter kapitału ludzkiego stwarza trudności w skwalifikowaniu jego aspektów (cech). Niemniej jednak istnieje wiele sposobów szacowania jego rozmiarów inwestowania w ten kapitał, do których zalicza się m.in.:

- liczbę absolwentów wyższych uczelni,
- odsetek zatrudnionych w usługach o wysokim zaawansowaniu technologicznym, zwłaszcza zatrudnionych w sektorze B+R,
- wskaźnik mobilności zasobów ludzkich w sektorze nauki i technologii,
- wskaźnik międzynarodowej mobilności studentów.

Liczba absolwentów szkół wyższych jest wskaźnikiem decydującym w każdej gospodarce o jej potencjalnych kadrach menadżerskich oraz jej funkcjonowaniu i tempie rozwoju.

Tabela 6

Absolwenci szkół wyższych

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Moldawia	Ukraina
2000	--	20 484	77 646	21 433	16 869	---
2001	11 104	24 831	84 011	20 355	19 926	424 610
2002	11 671	24 154	91 299	22 254	19 686	465 864
2003	-	28 004	95 469	24 154	20 207	513 892
2004	12 029	28 735	100 397	24 026	20 341	580 089
2005	-	31 558	102 033	26 998	19 588	470 873
2006	13 678	32 833	105 273	28 733	22 998	521 772
2007	15 955	29 122	108 251	34 657	21 606	558 823
2008	28 144	32 189	112 882	55 369	27 056	610 230
2009	-	50 386	115 879	37 778	37 117	631 025
2010	35 002	51 090	-	-	34 376	650 450

Źródło: http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx?IF_ActivePath=P,50&IF_Language=eng

Liczba absolwentów szkół wyższych w krajach Partnerstwa Wschodniego stale wzrasta, przy czym najkorzystniejsza sytuacja pod względem ilości i zróżnicowania kierunków kształcenia na poziomie wyższym ukształtowała się na Ukrainie.

Współcześnie o jakości kapitału ludzkiego decydują zarówno wyjazdy międzynarodowe naukowców, jak i wymiana naukowa studentów poszczególnych krajów, które umożliwiają uczestnictwo w badaniach i studiach w ośrodkach o wyższym poziomie.

Tabela 7

Studenci z danego kraju studiujący za granicą w %

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Moldawia	Ukraina
2000	3,2	3,9	1,6	3,3	8,8	1,2
2001	3,5	3,1	1,5	3,3	7,7	0,9
2002	3,1	4,9	1,8	3,6	7,3	1,0
2003	4,3	4,7	1,5	3,8	7,5	0,8
2004	3,6	3,1	2,1	4,3	7,7	1,0
2005	4,0	3,1	2,1	4,1	7,7	1,0
2006	3,8	3,4	2,3	5,2	6,6	0,9
2007	3,6	3,5	2,7	5,8	6,8	1,0
2008	3,6	5,0	5,2	6,4	10,4	1,1
2009	3,5	5,5	4,9	9,2	9,5	1,2
2010	3,5	5,6		8,1	9,6	1,3

źródło: http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx?IF_ActivePath=P,50&IF

Największy udział mobilności studentów z krajów Partnerstwa Wschodniego, którzy podjęli studia poza granicami swojego kraju był w Mołdawii, znacznie mniejszy w pozostałych krajach. Podkreślić, należy niewielki, ale rosnący coroczny wzrost tego wskaźnika od 2006r. na Ukrainie.

Wiedza jest jednym z najistotniejszych czynników determinujących tempo wzrostu gospodarczego i jakości życia współczesnych społeczeństw. Wiedza służy zdefiniowaniu problemu, rozwiązywaniu go, wdrożeniu rozwiązywania przy najniższych możliwych kosztach, a następnie uruchomieniu procesu uczenia się poprzez włączenie w sieć sprzężeń zwrotnych projektantów, producentów, dystrybutorów i odbiorców. Jest to ważny element procesu funkcjonowania opartego na wiedzy współczesnego «społeczeństwa sieciowego».

Wiedza jest trudno uchwytnym zasobem, który można pośrednio wyrazić m. in. jako:

- wydatki publiczne na edukację i ich udział w PKB,
- udział nakładów na B+ R w PKB,
- liczba wniosków patentowych złożonych w krajowym lub regionalnym urzędzie patentowym,
- indeks gospodarki opartej na wiedzy,
- sumaryczny indeks innowacyjności
- udział towarów wysokoprzetworzonych w eksporcie.

Powszechnie stosowanym wskaźnikiem ilustracyjnym źródła wiedzy jest wskaźnik nakładów na B+ R.

Tabela 8

Nakłady na działalność badawczo-rozwojową w % PKB

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Mołdawia	Ukraina
2000	0,18	0,34	0,72	0,22		0,96
2001	0,28	0,34	0,71	0,24		1,02
2002	0,25	0,3	0,62	0,19		1
2003	0,24	0,32	0,61	0,22	0,32	1,11
2004	0,21	0,3	0,63	0,24	0,35	1,08
2005	0,21	0,22	0,68	0,18	0,4	1,03
2006	0,24	0,17	0,66		0,41	0,95
2007	0,21	0,17	0,96		0,55	0,85

Źródło: www.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.Z

Spośród grupy analizowanych krajów liderem w zakresie nakładów na B+R jest Ukraina chociaż od 2004 roku można zauważyć niewielki spadek nakładów w % PKB. Najmniejszy udział nakładów w krajach Partnerstwa wschodniego odnotowały Azerbejdżan, Armenia i Gruzja.

O poziomie wiedzy w tych krajach informuje także liczba zgłoszonych patentów.

Tabela 9

Liczba zgłoszonych patentów

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Mołdawia	Ukraina
2000	4	1	7	1	2	40
2001	2	2	10	6	2	32
2002	1	-	5	3	2	43
2003		-	8	5	1	45
2004		2	11	7	1	38
2005	3	3	4	8		37
2006	8	3	15	12	1	41
2007	5	2	14	12	2	40
2008	6		12	3		45
2009	3	2	6	4	2	66
2010	9	5	11	4	1	64

Źródło: http://www.uspto.gov/web/offices/ac/ido/oeip/taf/appl_yr.pdf

Największą liczbę zgłoszonych patentów z dostępnych danych wykazała się Ukraina, a najmniejszą Mołdawia. Niewątpliwie na to wpływ miało m.in. zatrudnienie w działalności badawczo-rozwojowej.

Tabela 10

Zatrudnieni w działalności badawczo-rozwojowej

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Mołdawia	Ukraina
2000	7 309	15 809	29 032	12 726	-	156 372
2001	6 965	15 929	28 186	15 100	-	147 116
2002	6 737	16 019	26 871	16 031	-	142 763
2003	6 277	17 190	29 981	17 819	10 010	139 470
2004	6 685	17 712	28 750	16 698	9 594	140 284
2005	6 892	18 164	30 222	13 415	9 344	170 579
2006	6 723	17 973	30 544	-	9 010	297 032
2007	5 669	18 079	31 294	-	9 174	288 475
2008	6 899	17 942	31 473	-	9 958	277 044
2009	6 926	17 401	33 516	-	9 997	265 546

źródło: http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx?IF_ActivePath=

Wskaźnikiem związanym z szeroko rozumianym systemem edukacyjnym jest wskaźnik KEJ- wskaźnik Gospodarki oparty na wiedzy GOW. Jest on instrumentem wykorzystywanym do dokonywania porównań ekonomicznych na poziomie międzynarodowym, jak również umożliwiającym ocenę zdolności sprzyjania środowiska gospodarki do efektywnego stosowania wiedzy jako czynnika rozwoju ekonomicznego. Wskaźnik ten może przyjmować wartość od 0 do 10. Im wartości są wyższe, tym większy jest stopień zaawansowania GOW. Składa się on z 14 zmiennych, w tym po trzy z każdego filara obejmującego:

- system zachęt gospodarczych i instytucjonalnych (bariery celne i pozacelne, jakość regulacji, reguły prawa), który dostarcza bodźców dla efektywnego użycia istniejącej i nowej wiedzy, umożliwia rozwój przedsiębiorczości i elastyczność zachowań przedsiębiorstw, instytucji i rynków;

- system edukacyjny (stopa alfabetyzacji dorosłych, udział osób uczących się na poziomie średnim do ogółu populacji w wieku odpowiadającym uczniom szkół średnich, udział osób uczących się na poziomie wyższym do ogółu populacji w wieku odpowiadającym studentom dla szkolnictwa wyższego); gwarantujący rozwój wyedukowanego i wykwalifikowanego społeczeństwa, które będzie potrafiło tworzyć, rozpowszechniać i wykorzystywać wiedzę efektywnie;

- infrastrukturę informacyjną (ICT) (naukowcy w sektorze B+ R, ilość zgłoszonych patentów na milion mieszkańców, liczba artykułów naukowych w czasopismach naukowych i technicznych na milion obywateli) ułatwiają efektywne komunikowanie się, rozprzestrzenianie i przetwarzanie informacji (obejmuje technologie informacyjne i komunikacyjne, takie jak Internet i telefonia, ale również inne elementy takie jak telewizja, radio i pozostałe media oraz komputery, urządzenia przechowywania, przetwarzania i używania informacji;

- Wydajny system innowacyjny (liczba telefonów na 1000 osób, liczba komputerów na 1000 osób, liczba użytkowników Internetu na 1000 osób); do którego należą sprzężone ze sobą przedsiębiorstwa, centra naukowo-badawcze, uniwersytety, inkubatory wiedzy i inne organizacje, które mogą przyczynić się do zwiększenia rozmiarów wiedzy i inne organizacje, które mogą przyczynić się do zwiększenia rozmiarów wiedzy, zaadaptowania jej do lokalnych potrzeb, stworzenia nowych produktów, usług, technologii i metod prowadzenia biznesu

- Dwa wskaźniki obrazujące sytuację ekonomiczną danego kraju (roczny wzrost PKB oraz HDI -wskaźnik rozwoju społecznego).

Tabela 11

Indeks gospodarki opartej na wiedzy (KEI)

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Moldawia	Ukraina
2000	5,48	3,51	4,92	5,00	4,97	5,63
2007	5,36	3,56	5,33	4,40	4,64	5,58
2008	5,51	3,81	4,93	4,69	5,04	5,80
2009	5,65	3,83	4,93	5,21	5,07	6,00
2010						

Źródło: www.worldbank.org/kam

Pośród grupy krajów Partnerstwa Wschodniego najwyższy wskaźnik- im bliższy 10 tym lepszy- ukształtował się na Ukrainie. Oznacza to, że Ukraina osiągnęła najwyższy stopień zaawansowania gospodarki opartej na wiedzy.

Obok wyżej wymienionych wskaźników stosowany jest także wskaźnik obrazujący poziom zaawansowania sferze nauki, B+R i efekty ich wdrożenia. Jest to sumaryczny

Indeks Innowacyjności do obliczenia, którego wykorzystuje się 26 wskaźników ujętych w pięciu obszarach:

- czynniki napędzające innowacyjność-mierzą warunki strukturalne dla innowacyjności;
- wytwarzanie wiedzy – to rezultat inwestycji w badania i rozwój, postrzegane jako kluczowy element GOW;
- innowacyjność i przedsiębiorczość-szacuje wysiłki innowacyjne na poziomie indywidualnych przedsiębiorstw;
- zastosowanie-odzwierciedla nakłady pracy i działalności w sferze biznesu oraz ich wartość dodaną w sektorach innowacji;
- własność intelektualna.

Tabela 12

Sumaryczny wskaźnik innowacyjności

	2008 (max 7)		2009(max 7)		2010 (0-100)	
	ranking	punkty	ranking	punkty	ranking	punkty
Armenia	104	2,3	82	2,8	69	33
Azerbejdżan	57	3,1	57	3,1	88	29,2
Białoruś	-	-	-	-	-	-
Gruzja	98	2,4	84	2,8	73	31,9
Mołdawia	116	2,2	-	-	39	38,7
Ukraina	79	2,8	61	3,1	60	33

* Na 130 badane kraje w 2008 roku * Na 132 badanych krajów w 2009 roku * Na 125 badanych krajów w 2010 roku

Źródło: <http://www.globalinnovationindex.org/gii/>

Warto zauważyć, iż wśród grupy 125 badanych krajów, kraje Partnerstwa Wschodniego zajmują swoje pozycje w drugiej połowie rankingu z tym, że najwyższe plasuje się Mołdawia i Ukraina, a także to, że kraje te znacznie poprawiły swoje działania w zakresie działalności proinnowacyjnej w badanym okresie.

Niemniej istotnym wskaźnikiem jest wskaźnik użytkowania Internetu. Im większa liczba jego użytkowników tym szerszy zakres dostępu do informacji i uczestnictwo w splotie stosunków międzynarodowych generowanych we współczesnej gospodarce światowej.

Tabela 13

Użytkownicy Internetu na 100 osób

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Mołdawia	Ukraina
2000	1	0	2	1	1	1
2001	2	0	4	1	2	1
2002	2	5	9	2	4	2
2003	5		16	3	8	3
2004	5		25	4	11	4
2005	5	8	27	6	15	4
2006	6	12	28	8	20	5
2007	6	18	29	8	21	14
2008	6	28	32	23	24	23
2009	7	41	47	30	36	33
2010		44				34

Źródło: <http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2>

Z treści tab.13 wynika, że wszystkie kraje należące do tej grupy osiągnęły znaczny postęp w zakresie zastosowania Internetu (poza Armenią). Rządy tych krajów bowiem zdają sobie sprawę, iż Internet jest jednym z głównych czynników rozwoju tzw. nowej gospodarki, która opiera się przede wszystkim na informacji.

O dynamice rozwojowej i o atrakcyjności lokalizacyjnej świadczy napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do krajów Partnerstwa Wschodniego.

Tabela 14

BIZ, napływ środków netto w % PKB

	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Moldawia	Ukraina
2000	5,45	2,46	0,93	4,29	9,90	1,90
2001	3,30	3,97	0,78	3,41	3,68	2,08
2002	4,66	22,33	1,69	4,72	5,06	1,63
2003	4,31	45,15	0,96	8,38	3,72	2,84
2004	6,93	40,97	0,71	9,60	3,37	2,64
2005	4,88	12,68	1,01	7,06	6,38	9,06
2006	7,10	-2,78	0,96	15,11	7,03	5,20
2007	7,59	-14,37	3,94	17,21	12,12	6,93
2008	8,02	0,03	3,59	12,22	11,77	6,05
2009	9,10	1,10	3,82	6,12	2,35	4,11
2010	6,15	1,10	2,56	4,70	3,35	4,71

Źródło: <http://translate.google.pl/#en|pl|Foreign%20direct%20investment%2C%20net%20inflows%20%28%25%20of%20GDP%29>

Dane zawarte w tab. 14 informują o zróżnicowanej atrakcyjności inwestycyjnej analizowanych krajów, najwyższą atrakcyjnością odznaczała się Armenia i Ukraina. Jednak znaczny udział w przyroście inwestycji zagranicznych oraz w skumulowanej kwocie BIZ ma rodzimy (ewentualnie rosyjski) kapitał powracający głównie z tzw. rajów podatkowych, a więc przede wszystkim z Cypru i brytyjskich Wysp Dziewiczych oraz częściowo z Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych i Szwajcarii. Skala i tempo wzrostu zainteresowania tymi krajami ze strony faktycznych inwestorów zagranicznych jednak zależy przede wszystkim od przewidywalnej i długofalowej polityki tych państw.

Reasumując, należy podkreślić, że kraje Partnerstwa Wschodniego dokonały, w analizowanym okresie, znacznego otwarcia i szerszego włączenia się w orbitę powiązań ekonomicznych w skali regionalnej. Niemniej jednak konsekwentna realizacja założeń idei Partnerstwa Wschodniego i aktywne zaangażowanie się tych krajów we współpracę w sferze nie tylko gospodarczej, ale także społeczno- kulturalnej stanowić będzie jeden z zasadniczych determinantów dynamizujących tendencje rozwojowe tych krajów w kierunku internacjonalizacji i globalizacji. Nie ulega wątpliwości, że istotne w tym zakresie będzie mieć stworzenie podstaw dla rozwoju biznesu inteligentnego, szerzej biznesu międzynarodowego.

Literatura

1. Liberska B., Polska w procesie globalizacji gospodarki światowej [In:] Lipinski J., Orłowski W.M., (editors) Wzrost gospodarczy w Polsce, perspektywa średniookresowa. Publisher Bellona, Warszawa 2001;

2. Lucas E., On the Mechanism of Development Planning, «Journal of Political Economy» 1986, Vol.96. I Endogenous Technological Change, «Journal of Political Economy» October 1990;

3. Nowakowski M.K. (editor) *Biznes międzynarodowy. Od internacjonalizacji do globalizacji*, Warsaw School of Economics, Warszawa 2005;
4. Nowakowski M.K. (editor) *Euro biznes*, Warsaw School of Economics, Warszawa 2008;
5. Shenkar O., *One More Time: International Business In a Global Economy*, «Journal of International Business Studies», 2004, number 35;
6. Wojtyna A., *Rola państwa na wzroście gospodarczym* [In:] *Współczesne teorie wzrostu gospodarczego*, PTE Warszawa 2000;
7. Zaorska A., *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej, nowa gospodarka i stare problemy. Perspektywy szybkiego wzrostu w krajach postsocjalistycznej transformacji. Nowa gospodarka*, (editor) Kołodko G., Warszawa 2001;
8. <http://www.heritage.org/index/Ranking>
9. http://earthtrends.wri.org/searchable_db/index.php?theme=10&variable_ID=1279&action=select_countries
10. <http://data.worldbank.org/indicator/IC.REG.DURS>
11. www.exporter.pl/kraje/targi/index.html
12. <http://pl.wikipedia.org/>
13. http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx?IF_ActivePath=P,50&IF_Language=eng
14. http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx?IF_ActivePath=P,50&IF
15. www.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS
16. http://www.uspto.gov/web/offices/ac/ido/oeip/taf/appl_yr.pdf
17. http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx?IF_ActivePath=
18. www.worldbank.org/kam
19. <http://www.globalinnovationindex.org/gii/>
20. <http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2>
21. <http://translate.google.pl/#en|pl|Foreign%20direct%20investment%2C%20net%20inflows%20%28%25%20of%20GDP%29>

У статті аналізуються ідеї та цілі Східного партнерства, досліджується суть та чинники розвитку міжнародного бізнесу. Особлива увага приділяється дослідженню співробітництва в інтелектуальній сфері. Наведено оцінку стану розвитку інституціональних складових, які впливають на міжнародний бізнес.

Ключові слова: *Східне партнерство, міжнародний бізнес, інтелектуальне співробітництво.*

In article ideas and purposes East partnership are analyzed, essence and factors of the development of the international business are researched. Emphases are spared study cooperation in intellectual sphere. Estimation of the condition of the development institutional component, influencing upon international business, is given.

Key words: *East partnership, international business, intellectual cooperation.*

Надійшло до редакції 5.04.2012.